

Eğitimde Hesap Verebilirlik

Murat BÜLBÜL
Muhittin ACAR
Servet ÖZDEMİR

2. Baskı

Dr. Öğr. Üyesi Murat BÜLBÜL - Prof. Dr. Muhittin ACAR - Prof. Dr. Servet ÖZDEMİR

EĞİTİMDE HESAP VEREBİLİRLİK

ISBN 978-605-241-548-1
DOI 10.14527/9786052415481

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye’de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000’in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Aralık 2018, Ankara
2. Baskı: Ekim 2021, Ankara

Yayın-Proje: Nisanur Uzunlu
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.
Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Dr. Öğr. Üyesi Murat BÜLBÜL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Matematik (İngilizce) Öğretmenliği Bölümü'ndeki lisans eğitimini 2000 yılında tamamlamasının ardından Matematik ve İngilizce öğretmeni olarak görev yaptı. Yüksek lisans eğitiminden sonra da müfettiş olarak görev yaptı.

Yüksek lisans eğitimini “İlköğretim Okul Müdürlerinin Performanslarının 360 Derece Geri Bildirim Sistemiyle Değerlendirilmesi” adlı teziyle Kocaeli Üniversitesi Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi bölümünde; doktora eğitimini de “Türk Milli Eğitim Sisteminde Hesap Verebilirlik” adlı teziyle Gazi Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi bölümünde tamamladı.

Dr. Bülbül'ün başlıca araştırma, eğitim ve danışmanlık konuları: Eğitim liderliği, yönetimi, denetimi, eğitimde hesap verebilirlik, performans değerlendirme, öğretmen yetiştirme ve eğitim hukukudur.

ORCID No: 0000-0002-1415-0881

Prof. Dr. Muhittin ACAR

Hacettepe Üniversitesi, İİBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesidir. Ankara Üniversitesi SBF, Kamu Yönetimi Bölümü'ndeki lisans eğitiminin ardından denetim elemanı ve DPT Planlama Uzmanı olarak görev yaptı.

Yüksek lisans eğitimini ABD'de Carnegie Mellon Üniversitesi'nde “Üstün Başarı” ödülüyle 1995 yılında, doktora eğitimini Southern California Üniversitesi'nde “Akademik Başarı” derecesiyle 2001'de tamamladı. 2005 yılında Doçent, 2011'de Profesör oldu. 2016'da Hacettepe Üniversitesi'nden “Bilimsel Başarı” ödülü aldı.

Profesör Acar'ın başlıca araştırma, eğitim ve danışmanlık konuları şunlardır: Saydamlık, hesapverebilirlik, yolsuzlukla mücadele ve etik; koordinasyon, işbirliği ve ağbağlar; yerel yönetimler ve yerel-bölgesel kalkınma; stratejik planlama ve kapasite geliştirme; sivil toplum ve STK'lar.

ORCID No: 0000-0002-0422-5034

Prof. Dr. Servet ÖZDEMİR

Ankara doğumlu olan Prof. Dr. Servet Özdemir, 1983 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü'nden lisans derecesini, 1986 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesini, 1989 yılında ise Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı'ndan doktora derecesini almıştır. 1994 yılında Ohio State Üniversitesi'nde doktora sonrası çalışmalarda bulunan Özdemir, 1995-2001 yılları arasında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı'nda doçent ve 2003-2014 yılları arasında aynı üniversitede profesör olarak görev yapmıştır.

2001-2002 yılları arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve Üniversite Genel Sekreteri olarak görev yapan Prof. Dr. Özdemir, 2003-2004 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim Genel Müdürü ve 2004-2006 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürü olarak görev yapmıştır. 2015 yılında Uluslararası Kıbrıs Üniversitesinde Eğitim Fakültesi Dekanlığı görevinde bulunmuştur.

Halen Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan Prof. Dr. Özdemir, eğitim yönetimi alanında yazar, editör, çeviri editörü, araştırmacı ve proje yürütücüsü gibi farklı görevler altında onlarca çalışmaya imza atmış ve alanında 2000'i aşkın seminer, konferans vb. vermiştir.

ORCID No: 0000-0001-7870-9632

ÖN SÖZ

Eğitim sisteminin yapısı ve işleyişi, yalnızca eğitimcileri ve yöneticileri değil, öğrenciler ve veliler başta olmak üzere tüm toplumu ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Dolayısıyla, eğitim politikalarının ve kurumlarının durumu, farklı toplum kesimlerinin her daim dikkat ve duyarlık gösterdiği bir dizi tartışmanın odağında yer almaktadır.

Eğitim sisteminin temel amaçları nelerdir? Okullar niçin vardır? Eğitim uygulamaları ile gerçek hayat birbirini ne oranda destekliyor? Eğitim sistemi yeni bir toplumsal düzen sunma cesaretine ve kapasitesine sahip mi? Eğitim kurumlarının iç işleyişi, insan kaynakları politikaları ve toplumla ilişkileri nasıl bir zeminde geliyor? Eğitimde kalite ve başarı nasıl tanımlanıyor, sağlanıyor ve ölçülüyor? Bu ve benzeri sorulara cevap arayanların yolu, bir noktada eğitimde hesap verebilirlik tartışmalarıyla kesişecektir.

Kuşkusuz, çağdaş kamu yönetimiinde gözlenen yeni eğilimler ve değişimler, eğitim sisteminin esas aldığı insan kaynakları tasavvuru, örgütlenme ilkelerini ve hizmet sunum yöntemlerini bir dereceye kadar etkilemektedir. Saydamlık, hesapverebilirlik ve sürdürülebilirlik gibi kavramlar, 21. Yüzyılda demokratik toplumlarda önemi gittikçe artan yönelimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin temel öznesi olan çocuklara ve gençlere nasıl bir eğitim sağlandığı hususu, bireyin özgürleşmesi ve sorumluluk duygusunun birlikte geliştirilmesi anlayışı, söz konusu yönelimler çerçevesinde daha da önemli hale gelmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanarak geçtiğimiz aylarda kamuoyu ile paylaşılan 2023 Eğitim Vizyonu, Türkiye'nin eğitim alanında neler yapmak istediğini gösteren önemli bir belgedir, ayrıntılı bir yol haritasıdır. Belge, demokratik ve özgür, 'çocuk odaklı' bir eğitim ortamına işaret etmektedir. Özgür ve demokratik eğitimin önemli bir parametresi de yapılan tüm uygulamaların ilgili tarafların görüş ve eleştirilerine açık olması, farklı görüşlerin eğitim politikalarının geliştirilmesinde dikkate alınmasıdır. Geleneksel 'ben yaptım

oldu' anlayışının yerini, ne yapmalıyız, yaptığımız doğru mudur, tüm tarafların katılımı ve desteğini nasıl alabiliriz gibi sorularla şekillenen yeni bir anlayışa bırakmasıdır.

Türkiye'nin eğitimde tüm tarafların beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak bir anlayışa ve pratiğe gereksinim duyduğu hem uygulayıcılar hem akademik çevreler hem de farklı toplum kesimlerince dile getirilmektedir. Bu istek ve beklentilerin karşılanması ise, eğitim alanındaki adımların ilgili tüm tarafları hesaba katarak ve süreçlere ortak ederek atılması ile mümkün olabilecektir. Başka bir deyişle, Türkiye'de eğitim alanında yürütülen reform çalışmalarında 'hesap sorma' ve 'hesap verme' kadar, 'hesaba katma' hususunda da yeni ve yenilikçi yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Eğitimde Hesap Verebilirlik, eğitim politikalarının ve uygulamalarının dizaynı, değerlendirilmesi ve denetlenmesi tartışmalarında önemli bir yer tutan hesap verebilirlik konusunda Türkçe literatürde ciddi bir kaynak eksikliği bulunduğu tespitinden hareketle, araştırmacılara, karar vericilere ve uygulamacılara rehberlik etmek amacı ve umuduyla hazırlanmıştır. Okurların eğitimde hesap verebilirlik ile ilgili tartışmalara daha hazırlıklı bir tarzda katılmalarına yardımcı olacağı düşüncesiyle, ana bölümlerin başına 'hazırlık çalışması', sonuna ise 'örnek olay' kısımları konulmuştur.

Kitabın ilgililere yararlı olmasını, Türkiye'de eğitimde hesap verebilirlik konulu araştırmaların, uygulamaların ve eğitimlerin gelişimine katkı sağlamasını diliyoruz.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
Giriş.....	1

1. BÖLÜM

HESAP VEREBİLİRLİK VE TÜRKİYE'DE DURUM

Hesap Verebilirlik Tartışmalarına Genel Bir Bakış	10
Hesap Verebilirlik: Tanımlar ve İlişkili Kavramlar.....	19
Hesap Verebilirlik: Türler ve Tasnifler	24
Politik Hesap Verebilirlik	27
Yönetsel Hesap Verebilirlik	32
Devlet Denetleme Kurulu	34
İç Denetim ve İç Denetim Koordinasyon Kurulu.....	34
Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık).....	38
Kamu Görevlileri Etik Kurulu.....	43
Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu	46
Profesyonel Hesap Verebilirlik	48
Yargısal Hesap Verebilirlik	49
Piyasa-Odaklı Hesap Verebilirlik	52

2. BÖLÜM

EĞİTİM VE HESAP VEREBİLİRLİK

Eğitimsel Hesap Verebilirlik Kavramı.....	57
Eğitimde Hesap Verebilirlik Türleri.....	61
Politik Hesap Verebilirlik	62
Yönetsel Hesap Verebilirlik	63
Yargısal Hesap Verebilirlik.....	64
Profesyonel Hesap Verebilirlik	65

Piyasa-Odaklı Hesap Verebilirlik	68
Performans Raporlaması Yoluyla Hesap Verebilirlik	70
Standartlara ve Kurallara Uyum ve İzleme Yoluyla Hesap Verebilirlik.....	71
Okulların Kontrolünün veya Yetki Alanının Değiştirilmesi Yoluyla Hesap Verebilirlik.....	72
Eğitimde Ölçme-Değerlendirme ve Hesap Verebilirlik	73
Ülke ve Okul Düzeyinde Hesap Verebilirlik Sisteminin Oluşturulması	77
Eğitimde Etkili Hesap Verebilirlik Sistemlerinin Özellikleri.....	82
Eğitimde Hesap Verebilirlik Sistemi Oluşturmanın Zorlukları	85

3. BÖLÜM

TÜRK MİLLİ EĞİTİM SİSTEMİNDE HESAP VEREBİLİRLİK VE BİR MODEL ÖNERİSİ

MEB Politika Belgelerinde Hesap Verebilirlik.....	90
Türk Millî Eğitim Sisteminde Hesap Verebilirlik Uygulamaları	92
Türk Millî Eğitim Sisteminde Politik Hesap Verebilirlik	92
Türk Millî Eğitim Sisteminde Yönetimsel Hesap Verebilirlik	93
MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı.....	95
MEB İç Denetim Birim Başkanlığı	98
Bağımsız Organlar Tarafından Denetim.....	100
Türk Millî Eğitim Sisteminde Yargısal Hesap Verebilirlik	103
Türk Millî Eğitim Sisteminde Profesyonel Hesap Verebilirlik	105
5-S Hesap Verebilirlik Modeli ve Türk Millî Eğitim Sistemi Bağlamında İncelenmesi	111
Sorumluluklar	111
Standartlar	112
Saydamlık	114

Sağlama.....	114
Sorgulayıcılık	115
5-S Hesap Verebilirlik Modelinin Türk Milli Eğitim Sistemine Uyarlanmasına Yönelik Bir Araştırma	117
Araştırmanın Amacı	117
Araştırmanın Evren ve Örneklemi	117
Araştırma Modeli ve Yöntemi	119
Araştırmanın Sonuçları ve Öneriler	120
Sonuç.....	129
Kaynaklar.....	141

GİRİŞ

Türkiye, bir 5. sınıf öğrencisinin ezbere dayalı bir müfredat anlayışını okullarda uygulamasından dolayı çocuk haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle Millî Eğitim Bakanlığı'nı (MEB) Kamu Denetçiliği Kurumu'na (KDK) şikâyet ettiğini 9 Mart 2018 tarihinde yayınlanan bir köşe yazısından öğrendi. Şikâyet metninde öğrenci, mevcut uygulamanın Türkiye'nin de taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesindeki 'çocuğun yararı', 6. ve 29. maddelerindeki 'özgür düşünceyi sağlama' ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 42. maddesindeki 'eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmama' düzenlemelerine aykırı olduğunu iddia ederek MEB'e yönelik tavsiye kararı alınmasını talep etti (Güçlü, 2018). Çok sayıda öğrenci, veli ve öğretmenin muzdarip olduğu bir sorun hakkında bir 5. sınıf öğrencisinin Anayasal bir kurum olan KDK aracılığıyla MEB'e "hesap sorması" herhalde ülke tarihinde bir ilkti.

Yine 2018 yılında, İstanbul'da özel bir okulda yüzde 80 burslu okuyan üstün zekalı 11 yaşındaki bir öğrencinin velisi, çocuğunun okulda arkadaşları tarafından dışlandığı, aşağılandığı ve akran şiddetine uğradığı iddiasıyla okul aleyhine maddi ve manevi tazminat talepli dava açtı. Davayı kısmen kabul eden mahkeme, okulun öğrenciyi psikososyal olarak koruma yükümlülüğüne yerine getirmemesinden dolayı, veliye tazminat ödemesine hükmetti (CNNTÜRK, 2018). Bu olay da bir eğitim kurumunun, bir veliye yargısal yollarla "hesap vermesi" açısından dikkat çekici bir örnek olarak hafızalarda yerini aldı.

Yukarıdakilere eklenebilecek çok sayıda örneğin mevcudiyeti, bir yandan Türkiye'de eğitim sistemine yönelik yakınmaların ve eleştirilerin hiç de azımsanmayacak boyutlara ulaştığını, diğer yandan ise bunların incelenmesine yönelik mekanizmaların esaslı ve etkili

bir biçimde gözden geçirilmesine duyulan ihtiyacı göstermektedir. Nitekim eğitimde hesap verebilirlik tartışmalarının nirengi noktası tam da burasıdır: mevcut sorunların ve şikayetlerin uygun süreçler ve araçlar yardımıyla incelenmesi ve değerlendirilmesi suretiyle eğitim sisteminin iyileştirilmesine yönelik politikaların ve uygulamaların geliştirilmesi.

Kuşkusuz, eğitimin temel amaçlarının ve değerlerinin ne olması gerektiğine ilişkin bitmek bilmeyen tartışmaları, eğitim kurumlarının kapasitelerinin ve idarelerinin hangi yöntemlerle geliştirilebileceğine dair alternatif modelleri ve dahi eğitimde karşılaşılan sorunların nasıl çözülebileceğine dair muhtelif görüş ve önerileri bir kavrama yüklemek ve bir kitaba sığdırmak mümkün olmadığı gibi, doğru da değildir. Ancak, eğitimde hesap verebilirlik tartışmalarının yukarıda temas edilen hususlarla yakından ilgili olduğu ve eğitimde reform girişimlerinde öncelikle ele alınması gerektiği burada önemle not edilmelidir. Eğitimde reform hareketlerinin doğup gelişebileceği fikri zeminler istenilen sonuçların alınmasında büyük önem arz etmektedir. Bir konunun akademisyenlerin ve uygulayıcıların tartışma alanına girmesi olumlu bir gelişme olarak kabul edilmelidir, çünkü kavramsal bakış açısı ve fikri çeşitlilik olmadan sistemi geliştirmek bir hayli zordur.

Nitekim Türkiye’de eğitimde hesap verebilirlik konulu doktora tezlerinin (Bülbül, 2011; Erdağ, 2013; Kantos, 2010; Özen, 2011; Yaman, 2016) ve akademik yayınların (Gedikoğlu, 2012; Himmetoğlu, Ayduğ ve Bayrak, 2017; Koçak, Turan ve Aydoğdu, 2012; Yaman ve Özdemir, 2017) sayısında son yıllarda bir artış gözlemlenmektedir. Belki daha da önemlisi, eğitim sistemiyle ilgili tartışmalarda ve politika belgelerinde hesap verebilirlikle ilgili hususların giderek daha fazla yer tutmaya başlamasıdır. Örneğin, MEB tarafından hazırlanan ve 23 Ekim 2018’de Cumhurbaşkanı’nın da katılımıyla gerçekleştirilen bir toplantıda tanıtımı yapılan 2023 Eğitim Vizyon Belgesi’nde, *“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde, Millî Eğitim Bakanlığı olarak gerçekleştirmek istediğimiz dönüşüm; adil, insan merkezli, öğret-*

men temelli, kavramda evrensel, uygulamada yerli; esnek, beceri ve görgü odaklı; hesap verebilir, sürdürülebilir bir ilkesel duruş sergilemekle tecessüm edecektir.” ifadesine yer verilmektedir (MEB, 2018). Dolayısıyla, hesap verebilirliğin eğitimdeki dönüşüm için temel bir ilke olarak vurgulandığı söylenebilir.

Ancak, bir bütün olarak incelendiğinde; yapısal ve işlevsel sorunları barındıran denetim sistemiyle ilgili bazı değişiklikler öngörmesi ve “özel eğitimde hesap verebilirliği esas alan dönüşüm sağlanacaktır.” ifadesini içermesi dışında 2023 Eğitim Vizyon Belgesi’nin eğitimde hesap verebilirliğin nasıl hayat geçirileceği, hesap verebilirlik mekanizmalarının/modellerinin nasıl oluşturulacağı ve eğitim sisteminin bu bağlamda nasıl dönüştürüleceği gibi hususlarda bütüncül bir bakış açısı ortaya koyduğunu söylemek bir hayli güçtür.

Bununla birlikte, 2023 Eğitim Vizyon Belgesi’nin temel felsefesine hesap verebilirlik bağlamında kısaca değinmek yararlı olacaktır, çünkü Belge’de eğitimde başarılı görülen her değişim, dönüşüm ve reformun, sağlam felsefi yaklaşımlarla desteklendiği belirtilerek, reformların dayandığı felsefeye özel bir önem verildiği görülmektedir. Nitekim Belge’de, “*Yetiştirmek istediğimiz insan profilini ortaya koymadan ve Türkiye’nin eğitimde ihtiyacı olan paradigmayı belirlemeden ruhu, istikameti, gaye ve felsefesi olan bir evrensel pedagoji yaratmamız güçtür. Bu bakımdan insan, 2023 Eğitim Vizyonu’nun odak noktasıdır.*” ifadesine yer verilmiş ve yetiştirilmek istenen “insan profili” şu şekilde açıklanmıştır:

“2023 Eğitim Vizyonu’nun, 21. yüzyıla dair eğitim önerisi, 21. Yüzyıl Talim ve Terbiye Modeli şeklindeki çift kanatlı bir okumadır. Sadece beceri kazandırmak hayatı göğüslemeye yetmemektedir. Gerekliliğe insanı ait evrensel, yerel, maddi, manevi, mesleki, ahlaki ve millî tüm değerleri kapsayan ve kuşatan bir olgunlaşma, gelişme, ilerleme, değişim ve ahlak güzelliğidir.” (MEB, 2018).

2023 Eğitim Vizyon Belgesi’nde öğrencilere beceri kazandırmanın yanı sıra manevi ve ahlaki değerlerin kazandırılmasına yönelik